

VORE STEDNAVNE, DERES FORVANSKNING I TIDERNES LØB OG BIDRAG TIL DEN RETTE FORSTÅELSE AF DEM.

Af MARIUS KRISTENSEN.

DER er vel ingen del af vort ordforråd, der i tidernes løb har fået så hård en behandling som vore stednavne. Mange vil vel sige, at de har været velstillede i forhold til de andre ord, ingen fremmed indvandrer har fortrængt dem fra deres plads, således som *vorde* blev fortrængt af *ske* og *blive* eller *drot* af *herre*. Dette er dog også sket, når *Krænkerup* blev til *Hardenberg*, *Ellensborg* til *Holckenhavn* eller *Trolholm* til *Holsteinborg*; men det er dog næsten kun herregårdene, som på den måde har skiftet navn i historisk tid. Ja der er sandsynlighed for, at mange stednavne i mere end et tusindår har været i brug om samme plads. Men til gengæld er deres form på mangfoldige måder blevet forvansket, og for manges vedkommende må man sige, at det vil være ugørligt at gengive dem en bedre form. For andre kan det måske endnu lade sig gøre, hvis befolkningen vil forstå, at der virkelig er grund til en ændring. Der er allerede sket enkelte forandringer, mere eller mindre lovligt, men de peger ganske vist ikke alle i den rigtige retning (sml. s. 118).

I det følgende skal jeg dels give nogle almindelige bemærkninger om stednavnenes omdannelse, dels forsøge at gennemgå en enkelt række bynavne, hvortil mag. art. H. V. Clausen velvilligt har overladt mig sit stof, og indenfor denne række både påvise forvanskningerne og søge at give en tolkning.

I.

Medens vi ellers i almindelighed bestræber os for at skrive nydansk, er forholdet et andet, når vi kommer til stednavne. De ministerielle og andre retskrivningsregler gælder ikke overfor dem. Ja, det er ikke nok med, at man skriver jysk eller fynsk, man skriver gammel jysk og reformationstids fynsk midt ind i det nydanske. Somme tider skriver man endda noget, der hverken er det ene eller det andet.

Der var engang et dansk ord, som hed *ore*; det er endnu i forvansket form bevaret som *overdrev*, og det betød den del af bymarken, som ikke blev dyrket, og som tildels lå hen i hede eller skov. Vi har dette ord i *Brændore*, *Tapsore*, udflytterbyer sønden for Kolding, men man ser ikke så sjældent ukyndige folk forbedre disse *orer* til *øre*, så selv dær får det gamle ord ikke lov at være i fred. Der er imidlertid meget ældre byer, der også i sin tid var udflytterbyer og fik det samme navn, således to kirkebyer i Fyn og tre i Jylland, foruden en halv snes landsbyer uden kirke. Kun et par af disse byer, kirkebyen i Nordfyn og en by i S. Nærå sogn, har dog den fællesdanske skriftform i fred. Sognebyen i Sydfyn og landsbyerne i Fodslette sogn på Langeland og i Åstrup sogn på Falster skrives i almindelighed *Oure*, den på Langeland dog også, ligesom de syv jyske, der ikke har kirke, *Ure*, og endelig skrives de tre jyske kirkebyer *Voer* eller *Vor*. Alt dette er egentlig slet ikke forvanskning, det er blot stavemåder, der hører hjemme udenfor nydansk skriftsprog. På øerne blev det lange *o* til *ou* og i Jylland til *uo* (som Øboerne siger *stour*, *stoul* og Jyderne *stuor*, *stuol* for *stor*, *stol*), og i gammel tid skrev man undertiden nærmere til sin udtale, end man gör nu om dage, og dærfor skrev Øboerne *Oure*, og Jyderne, der havde tabt endelsens *-e*, *Uoer*, eller — da man i hine tider altid skrev *v* for *u* først i ordet — *Voer*¹⁾, akkurat som en mand i Århus-egnen kaldte de kirkestole, han havde bekostet i sin sognekirke, **THISSE STVOEL**. I kirkebyerne har denne middelalderlige stavemåde fæstnet sig, medens

¹⁾ Man havde slet ikke noget stort U i trykkerierne før omkring 1700.

småbyerne har fået en mere moderne gengivelse af den samme udtale.

Selv om disse skrivemåder ikke kan kaldes forvanskninger, bidrager de dog til at forvirre, idet de gør, at vort navneforråd får et langt mere uensartet præg, end om man i gengivelsen vilde følge de samme almindelige regler som ellers. Men de kan også føre til virkelige forvanskninger, idet folk, som kender disse navne fra skrift, ganske naturligt udtaler *Voer*, som om det virkelig havde *v*-lyd og var et virkeligt enstavelsesord, og *Oure* som *ovre* med *å*-lyd, medens det skulde have *o*-lyd også efter den fynske udtale.

I det hele er det åbenbart en hovedårsag til forvanskningerne, at stednavnene for de flestes vedkommende ikke hører til det levende ordforråd; til dette hører kun navnene, så vidt som ens bekendtskabs- og forretningskreds når. Dette er ikke nogen rent geografisk bestemmelse, ti vigtige pladser i en fjernere omkreds kan meget vel være fuldstændig kendte, medens de mindre vigtige ikke er det. Således kendte studehandlerne i gamle dage alle de landevejskroer og vigtigere byer, som drifterne kom forbi, men landsbyer blot lidt ude til siden fra drivvejen kendte de næppe. Der kan heller ikke være tvivl om, at i tidligere tid, før aviserne blev så almindelige og andenhånds kendskab til fjernere egne gennem bøger og jærnbanerejser var så let at få som nu, da strakte det egentlige førstehånds kendskab til stednavne sig noget videre end nu.

Men ingen har kunnet sidde inde med forstående kendskab til så overmåde stort et områdes navne, og de, som har skriftfæstet vore stednavne, har nødvendigvis måttet bygge på meddelelser fra andre, og disse andre har stundum meddelt deres egen hjemegns former i ren dialekt, stundum har de søgt at omsætte dem til almindelig dansk form, så godt de har ævnet, og ikke sjældent har de selv været fra en anden egn og kun ufuldkomment opfattet, hvad de hørte, og som følge deraf endnu mere ufuldkomment gengivet det i skrift.

For vor forståelse af stednavne er det af den allerstørste betydning, om vi kan få at vide, hvad navnets form var i gam-

mel tid, för så mange afslibninger og andre forvanskninger havde tæret på det. Men kun yderst sjælden finder vi et dansk stednavn på Dansk, skrevet af en dansk mand, i en rigtig fjærn tid. *Saløv* (s. 115) er en stor, stor undtagelse. Ellers finder vi dem ældst i pavebreve og andre udenlandske kilder, og det er en selvfølgelig sag, at forvanskningerne her må være endnu langt større end hvor en dansk mand har nedskrevet dem, selv om han ikke helt var fra egnen. Selv de ældste breve, der stammer fra Danmark selv, har vel ofte været skrevet af udenlandske klærke, så heller ikke de er alt for meget at stole på. Så endelig i Valdemarstiden begynder vi at få et temmelig stort indenlandsk stof, men det er dog først i første halvdel af det 14. årh., at kilderne rigtig flyder rigeligt; selv kong Valdemar Sejrs jordebog har vi jo kun i en afskrift fra o. 1310, rimeligvis skrevet i Sorø af broder Johannes Jutæ.

Denne uvurderlige kilde viser nu tydeligt, at de årsager til forvanskning af navnene, vi ovenfor har nævnt, allerede var i virksomhed, da den blev skrevet. Vil vi have bevis, kan vi blot sammenligne de to rækker af falsterske landsbynavne, der findes i hovedlisten og beskrivelsen af Falster. Af fiskale grunde har man anset den sidste for at være lidt ældre end den første, men stednavnenes former (*Eklef, Øthænslef, Uluærsléf, Miæthæløsa, Wikærlosæ*) er afgjort langt oprindeligere i hovedlisten end i Falster-listen (*Ægglef, Ønisléf, Uleslef, Methæløsa* og det umulige *Wygerlef + Warlosæ*). Her må foreligge en af to muligheder: enten er hovedlisten lavet efter en ældre jordebog, blot med indførelse af de ændringer i godset, der er sket i mellemtiden, eller også er Falsterlisten affattet af en mand, som ikke har haft så god en sproglig opfattelse (og desuden ikke har været særlig omhyggelig med navnene, hvad det sidste eksempel kunde tyde på). At forskellen kunde skyldes afskriveren, er omtrent utænkeligt. Kun i *Esgisthorp* (hovedl. *Eskisthorp*) har Falsterlisten en oprindelig form.

Men også ellers ser vi i Valdemars jordebog vidnesbyrd nok om upålidelighed i gengivelsen af stednavnene. *Gerlef* herred bliver, fordi det står lige under *Hallæ* herred, til *Herlef* herred,

Thorsakær bliver forskrevet til *Sthorsakær*, *Akærso* to gange forvandlet til *Akærø*, *Wiby* ved Århus (sål. Sakse) bliver *Withby*, hvad den nuværende udtale ikke kan tillade, og således kan man blive ved. Værst er det vist gået ud over de jyske navne, men som vi har set, går de falsterske heller ikke fri. Noget af dette skyldes afskriveren, men sikkert ikke nær alt (*Horæ* for *Oræ* er rimeligvis overført fra forskriften, *Withby* formodentlig ligeledes), så vi kan være næsten sikre på, at allerede i Valdemar Sejrs regeringskontorer var man i færd med at give danske landsbyer navne, de aldrig havde haft i folkemunde.

Dette fortsættes i den følgende tid. Vist under indflydelse af de mange tyske købstadnavne på *-hus* får *Århus* et *h*, der ingensteds har hjemme, og nu udtales det almindeligt ikke blot med *h* men også med langt *u* (det stavedes jo også en tid lang *Aarhuus*), medens det oprindeligere *Årus* svarer godt til almuens udtale. *Svenborg* fik indføjjet et *d* noget senere. Værst af købstæderne gik det ud over *Rindekøbing*, som blev forvansket til *Ringkøbing*, skönt navnet forholder sig til landsbynavnet *Rindum* ganske som *Skanderborg* til *Skanderup* eller *Løgstør* til *Løgsted*. De gamle skrivemåder viser, at det forholder sig således, og end mere viser almueudtalen det, som har fastholdt både *nd*-lyden (det *j*-agtige *n*) og det samme eftertryk på *-købing*, som vi har på *-borg* og *-ør* i de to andre. Man skulde tro, at en sådan forvanskning måtte fræmkalde indsigelse fra købingens beboere, især da man skæmtende har forklaret navnet på den måde, at kong Kristian III skulde have kaldt den en *ringe købing*, fordi den ikke kunde skaffe herberge til ham og hans følge. Men som skikkelige folk har købingens indbyggere fundet sig i forvanskningen og optaget den, så nu vel endog yngre bønder dær på egnen siger *Ringkøbing* med tryk på *Ring*!

I alle disse tre tilfælde vidner den gamle almueudtale på selve egnen — men nu er den også ved at dø ud — om, at der er foregået en forvanskning. Og det er ikke de eneste tilfælde, hvor den folkelige form kan få værdi som vidneudsagn. Især er den det eneste vidne vi har med hensyn til de sider af udtalen, der ikke kommer frem i skrift, det som vi sammen-

fatter under navnet accentuation. Vi har set, at trykfordelingen er et vigtigt vidne for *Ringkøbings* gamle navneform; også *Skanderborg* er i den nyeste tid i færd med at skifte eftertryk, måske delvis på grund af jærnbanelforbindelsen med *Silkeborg*. Jeg har truffet unge fra selve Skanderborg, der lagde trykket på første stavelse. Ligeledes kan en anden side af accentuationen, stød eller ikke stød, have betydning for forståelsen. Der er dem, der skriver *Tarum* i stedet for *Tarm*, men i modsætning til *Darum* har *Tarm* stød og kendetegnes derved som et enstavelsesord. Omvendt viser mangel på stød i *Skern*, *Bur*, *Sir*, og mange andre jyske navne, at de er ægte tostavelsesord og burde skrives *Skerne*, *Bure*, *Sire*, som man skrev dem i middelalderen.

Ved siden af brugen af de gamle optegnelser er da altså den stedlige almueudtalelse af stor vigtighed for at udfinde et navns oprindelige form og derved bane vej for at finde dets betydning.

Men heller ikke denne kilde er uden lyde. Medens forleddet i navnene som regel er nogenlunde vel bevaret, har udtalen i høj grad ændret efterleddet, som gennemgående havde svagt tryk, tit i den grad, at det er blevet svækket til en lidet udpræget selvlyd (den, vi har i svage stavelser og skriver *-e*, og som i lydskrift betegnes ved *ə*). Men bevidstheden om, at efterleddet var noget mere, har holdt sig, og så har man i stedet for dette *-e* sat noget andet, som man syntes kunde passe, som *-et*, *-ø*, *-å* (eksempler på de to sidste skal vi få i rigelig mængde i sidste afsnit, *-et* har vi f. eks. i *Virket* og *Eget* på Falster i st. f. *Virke* og *Ege*).

Vi står derfor usikkert overfor mange enkeltheder, når det gælder at tolke vore stednavne, men ved hjælp af de gamle former og med støtte i almueudtalen kan vi dog klare noget.

Hertil kommer, at det har vist sig, at ialfald de egentlige bebyggelsesnavne (altså ganske særligt landsbynavnene) ikke er vilkårlige, men at de ordner sig gruppevis efter efterled, således at forleddene til samme efterled plejer at være ensartede. Vi ser således, at i største delen af det danske område finder vi regelret et personnavn som forled i navnene på *-thorp* (*-strup*, *-trup*,

-rup, lål. også *-stolpe*, sk. også *-arp*), men ikke i navnene på *-by*, og der kunde nævnes mange flere eksempler. Dette giver os en hjælp til forståelsen, idet vi på forhånd går ud fra, at forleddene til samme efterled væsentlig er af samme art. Dog må vi være noget varsomme; dersom et efterled har været levende som almindeligt ord i sproget, har jo senere tiders folk igen kunnet benytte det til navnedannelse. Dette er f. eks. tilfældet med ordet *by*, og vi ser da også, at en lille syddansk, især sydslesvigsk gruppe af disse navne i modsætning til de øvrige danske oftest har et personnavn til forled.

Dette må vi holde os for øje, når vi nu går over til at undersøge en sådan række: bynavne på *høj*.

II.

Det ord, som danner sidste led, hed i olddansk *håugr* (*r* er böjningsendelse), flertal *håugar*, og det forekommer i denne form på de ældste danske runestene, på en af disse i stednavnet *Saløv*, der i hensynsform flertal på Snoldelev-stenen skrives *Salhaukum* (runeskriften havde dengang intet *g*-tegn). Et navn af denne gruppe er således det ældste stednavn vi overhovedet finder optegnet af en dansk mand. Omkr. år 1000 blev *au* til en *ø*-lyd, og på de senere runestene finder vi derfor ved siden af *hauk* også formen *huk*, hvor *u* betegner *ø*. I formen *høgh* finder vi ordet igen i de gamle landslove, men senere i middelalderen går *gh*-lyden over til *i* (Skåne og Sjælland delvis, altid i Fyn, Sydøerne og Sønderjylland) eller *u* (Skåne og Sjælland delvis, altid i Nørrejylland), og således opstår de nydanske former *høj* (*hy*) og *höv* (*hyw*, *hüw*), som vi kender igen i folke-målene den dag i dag.

Ordet forekommer selvstændigt som stednavn, enten i ental *Høj* el. *Hög* ved Landskrona, eller i flertal, *Höja* i Nordskåne, *Høve* et par steder på Sjælland, også de nyere navne *Höjen* mange steder i Nordvendsyssel er samme ord, og rimeligvis er *Hygum*, der findes omkring fem gange i Vest- og Sønderjylland, den samme hensynsform, der allerede forekom på Snoldelev-stenen.

Langt vigtigere er imidlertid de sammensatte navne på *-høj* eller *-høje*, men hvis ikke en klar fornæmmelse af ordets betydning holdt det fast ved samme form, som det fritstående ord havde, så blev det her genstand for yderligere ændringer. I følge en gammeldansk lydlov bliver næmlig et \bar{o} , som er opstået af *au*, i svag stavelse til *u* eller i visse egne til *i* (ialfald foran *gh*), sål. at *walrâuf* bliver *walruf*, *Alfgâutr* *Algut*, *ørtâugr* *ørtugh*, *windâuga* *windugh*, *mundlâugr* *mullugh*; ganske på samme måde bliver altså *Ælm-høghæ* *Ælmughæ*, *Holthøgh* *Holtugh*, *Taflhøgh* *Taflugh* osv. Og ligesom vi ved siden af *hærtugh*, *windugh*, *mullugh* har *hærtigh*, *windigh*, *mulligh*, får vi også *Widhøya* ændret til *Veddige*, *Væsøghæ* til *Wesighe* og (med tab af *gh*, ligesom i *Elmue*) *Willøgha* til *Villie*.

På grund af det svage tryk kan endelsen svækkes endnu mere, til en svag *o*-, *ø*- eller *e*-agtig lyd, som i skrift gengives ved *u*, *o*, *a* (*aa*), *ø* eller *e*, og således får vi *Liunghøgh* ændret til *Lungu* (1386, nu *Lyngå*), *Langhøgh* til *Longo* (1524, nu *Langå*), *Ekhøgh* til *Eggo* (1433, nu *Egå*), *Ærexhøgh* til *Erritsø*, *Gashøg* til *Gasse* og *Grivie* til *Greve*. Efter selvlyd kan det helt falde bort, som *Syv* af *Siuhøghæ*.

Disse svækkelser af efterleddet er tildels meget gamle, så vi ofte ikke kan komme bagved dem; i mange tilfælde vil det derfor bero på et skön, om vi vil antage, at en sådan endelse er et *-høgh*. Jeg har i det følgende snarere været for forsigtig end for dristig i at antage dette.

Efter at vi nu har set, hvilke former efterleddet *-høj* kan få i nydanske navne, skal vi gå over til betydningen. Ordet *høj* bruges på runestenene kun i betydningen *gravhøj*, men dette har sikkert til dels sin grund i, at indskrifterne væsentlig handler om afdøde. Imidlertid er denne betydning også i nutidsmålene meget almindelig, og *høj* bruges, i modsætning til *bjerg*, næppe om brede eller lange landhøjninger, men kun om isole-rede, let iøjnefaldende bakker, sådanne af en mere regelret form, som f. eks. kæmpehøjene er. Der er næppe nogen tvivl om, at stednavnene på *-høj*, *-høje* har været knyttede til sådanne *høje*

eller *højgrupper*. Vi finder da også nogle navne, der ligefræm knytter sig til tallet af sådanne høje, som *Firhøje* i Nordsjælland, *Syv* ved Roskilde, *Manne* (af *mangehøje*?¹⁾) i Vendsyssel og *Ringive* (o: ring-høje) i Sydjylland. Hvor højene blev bevarede, kunde egnens folk let fastholde betydningen (og altså også sidste leds form); men hvis blot et par af højene ved *Syv* blev sløjfede, havde man ikke længer tilknytningen, og så var udjævningen af endelsen næsten uundgåelig.

Navnet på en sådan by kan nu knytte sig til den mand, der lå i den høj, byen fik navn efter, især naturligvis om han havde været en fræmragende mand. Af vore fem herredsbyer på *-høj* synes de tre at have fået navn på denne måde (den fjærde, *Vrads*, i Vald. jordeb. *Wrashøgh*, kan jeg ikke tolke), idet *Refshøgh* (*Rævs* i Ty) har navn efter en mand, som hed *Ræv*, *Års* (*Orsogh*) i Himmerland efter en *År* (sml. *Årslev*) og *Vemmenhøg* i Skåne efter en *Vemund*. Herhen hører endvidere sognebyerne *Alfshög* i Halland, *Hammenhög* (og måske *Bolshög*) i Sydsååne, *Brönshög*, *Ølse* (magle og *Højelse*), *Hemmershög* og *Aversi* på Sjælland, *Erritsø* (og rimeligvis *Helligsø*, *Elsø*, *Farsø*, *Hammershög* og *Villersø*) i Jylland og de mindre byer *Jonsjö* i Halland, *Hjortshög*, *Hildeshög*, *Svansjö*, *Svenshög*, *Nevishög* i Skåne, *Ellesø* på Fyn, *Ørsø*, *Ellishög* i Nørrejylland og *Jerrishø* i Sydslesvig. Måske hører også kirkebyen *Hjortshög* ved Århus herhen, men den kan ialfald ikke sidestilles med det skånske *Hjortshög*, hvor gamle former viser, at forleddet har været *Gyrthis*, medens et *g* ikke kan være bortfaldet i Jysk. Hører det herhen (til et mandnavn *Hiort*), da må det være forholdsvis sent, men navne af denne art kan åbenbart også være sene, som vi ser af *Jonsjö*, der har et helgennavn til forled. På den ene side viser mange af forleddene hen til samme tid, da *-lev*-byerne blev grundlagt (jfr. *Vemmelev*, *Årslev*, *Hammelev*, *Villerslev*, *Ørslev*), og det, at flere af dem har givet herreder navn, tyder også på gammel tid. På den anden side kan *Jonsjö*, *Farsø* og *Hjortshög* sikkert ikke gå tilbage til hedensk tid.

¹⁾ Sml. *Mannehiuw* som marknavn i Malt sogn (nu Mandehöjgård).

Höjnavnene her kan da næppe bære den begravedes navn, men må have navn efter en ejer. Det ser da ud, som om denne gruppe egentlig burde spaltes, men det lader sig næppe gøre med sikkerhed.

Fra den lydlig side er her grund til at gøre opmærksom på, at vi her finder meget få former, der viser tilbage til *-ugh* eller *-igh*. Dette kan hænge sammen med yngre oprindelse, men det behøver kun at betyde, at den store gravhøj, som bebyggelsen oprindeligt fik navn efter, stadig bevarede mindet om navnets egentlige betydning i folks tanker. Det er vel netop også denne anselige høj, der har gjort, at mindst tre herreder har valgt en af disse byer til tingsted og fået navn efter den.

Til offerhøje knytter en anden række navne sig. Nogle af disse er ældgamle, som de to *Nærå* på Fyn (Njord) og *Gevnø* (Gevjon) og *Toröje* på Stævns. I *Toröje*, ligesom i de jyske *Torrild*, *Törrild*, har vi gudens navn uden *-s*, og dette tyder sikkert på høj alder; lige så meget jeg kan billige, at folk har ønsket at slippe for den grimme skrivemåde *Tåröje* (jfr. *Bråby* for *Broby*), lige så bestemt misbilliger jeg, at de har begyndt at kalde tvillingbyerne *Torshøj*; dærved forsvinder både den ægte sjællandske form for efterleddet og det oldtidsagtige ved sammensætningsformen, og det gamle mærkelige navn stilles på linie med et nyopdigtet stationsnavn i Vendsyssel. Muligvis er, som H. V. Clausen har gjort mig opmærksom på, det jyske *Njør* også en Njords høj, ligesom *Nærå*.

Yngre end disse er sikkert navnene med *Tors-*, *Torshög* i Halland, *Torsie* i Skåne (hvis efterleddet er *höj*; de gamle former kunde tyde på, at det er *eke*, egelund), *Torsø* ved Hammel og ved Grenå. Men også de tilhører dog åbenbart hedenskabets tid.

Den yngste udløber af de hellige højnavne er *Korsø* i Himmerland; er det en gammel hedensk hellig høj, som man har rensset ved at rejse et kristent kors på den? Man har jo andensheds fra eksempler på noget lignende.

Større end nogen af disse grupper er en tredje, og med den kommer vi nok til det, som fra først af er grundlæggende. Fra

lydformens side kendetegnes den ved, at en mængde af dens navne gå tilbage til *-ugh* eller *-igh*, og dette vil igen sige, at de høje, der havde givet navnet, allerede tidlig var gået ud af beboernes bevidsthed som noget ejendommeligt. Det har ikke været vikingetidens vældige gravhøje, men mindre høje, som ikke på den måde fastholdt opmærksomheden, ja måske var mange af dem allerede tidligt helt udjævnede. Allerede dette tyder på høj ælde. Men dertil kommer så forleddet, som i mange tilfælde intet tilsvarende har i de nordiske sprog i den tid, da vi kender dem gennem skriftlige efterladenskaber. Kun ved at drage de andre beslægtede sprog med ind i undersøgelsen kan vi få en mere eller mindre sikker fortolkning af dem. Således betyder *Vessige* i Halland og *Oxie* (ældre *Osoghe*) i Skåne vist bægge »højene på det fugtige sted« (sml. *os* væske, saft, og gl. tyske ord på *was-*), *Arrie* i Skåne og *Arnöje* på Sjælland »højene på den åbne, flade plads« (sml. oldnord. *arinn*, litau. *óras*- åben plads, lat. *area*), *Gessie* i Skåne, *Gershøj* ved Roskilde og *Gasse* i Sønderjylland »højene på den tørre jord« (stammen *gas* »så tørt, at det rævner«, er helt tabt i de nord. sprog, men findes i tysk), *Malmø* (og vel også *Måløv*) »grushøjene« (af et ord, der er i slægt med *mile*, sandbanke), *Skellerød* på Sjælland (ældre *Skelwerhøve*) »højen med afsatser, bænke« (sml. det mytiske navn *Hliðskjalf*, hvad H. V. Clausen har henledt min opmærksomhed på, og eng. *shelf*), *Fladie* og *Flädie* i Halland og Skåne¹⁾ »højene på fladt land«, *Grevie* (5 i Skåne), *Greve* (Sjæll.) »den udgravede høj« eller »højene ved kløften«, *Holmeja* i Skåne »højene på holmen« eller måske »de kuplede høje« (jfr. lat. *culmen*), *Lagø* i Nordsjæll. »de lave høje«, *Vintrie* i Skåne »de fugtige høje« (*vinter* betyder egl. regntid), *Isie* i Skåne, *Ishøj* på Sjælland »de isdækkede høje«, *Måre* på Fyn »grushøj« (*morth* grus, også et uddød ord, der findes i andre stednavne). Til plantevæksten hentydes i *Veddige* i Halland (vidje?), *Hyllie* i Skåne (hyld), *Egöje* på Sjælland, *Egå* ved Århus (eg), *Elmue* på Stævn's (ælm), *Linå* og *Hasle* i Jylland (lind og hassel), *Bromme*

¹⁾ Også en nu forsvunden by ved Store Heddinge hed *Flädie*.

på Sjælland¹⁾ (brum kaldes de spæde grene på lyng o. lign.), *Lyngå*, *Lyngså* i Jylland (lyng), *Trä*, *Markie* i Skåne (træ, mark \circ : skov eller måske grænse), *Holtug* på Sjælland (holt \circ : lund), også *Fosie* antyder vel låddenhed (sml. bornh. *fjösbenad*, låddenbenet om fjerkræ). Enkelte dyrenavne findes også, som *Fuglie* i Skåne (fugl), *Pughøj* i Sønderjylland (puge \circ : tudse). Endvidere *Langå* (Fyn og Jylland), *Mørkhøj* — *Mørkøv* (Sjæll., om Mørke i Jylland har haft *-høj*, er tvivlsomt), *Topshøj* og formodentlig *Rynkevang* (Sjæll.), muligvis *Henne*, *Strellov*, *Felle* (Jyll.) og måske endnu flere.

Til disse slutter sig endvidere *Saløv* (*sal* kan være naturnavn, men er vel snarest »bygning, tempel«), *Virkie*, *Stävie*, *Fjälle*, *Husie* i Skåne, *Grenå* i Jylland (virke, stav, fjæl, hus, grind — altsammen sigtende til bygningsværker ved højen).

Denne gruppe, hvor forleddet hyppigst angiver naturforhold, undertiden menneskeværk, svarer i betydning næsten helt til de almindelige forled til *-by*, men viser ved sit ordforråd adskillige hundredår længere tilbage i tiden. Der er sikkert jævnaldrende med de ældste af de navne, som har gudenavne til forled, og langt den største del af de herhen hørende byer er da også kirkebyer, medens kun en (*Oxie*) er blevet herredsby.

Nogle af navnene (som *Topshøj*, *Pughøj*) gör dog et afgjort yngre indtryk og må vel sammen med *Olde* på Ærø (*old* udmark), *Fredshög* i Skåne (skal efter gammel hævde holdes hegned af naboerne; *Fredsø* på Mors?), *Jorhøj* i Nordsjælland (og et forsvundet *Hjordhøj* i Tolstrup sogn i Vendsyssel, af *hjord*), *Myrhøj*, *Pisselhøj* og *Hvilshøj* i Jylland regnes for nydannelser, snarest sådan, at en i forvejen navnefæstet markhøj har givet navn til en udflytning. Alle disse er også småbyer.

Til den ældste gruppe slutter sig dærimod sådanne jyske navne som *Tavlov*, *Stodov* på Helgenæs og *Sædov* nord for Randers fjord både på grund af efterleddets stærke svækkelse, og fordi forleddets betydning på grund af ælden næsten ikke er til at tyde med sikkerhed.

¹⁾ Om det skånske *Bromma* hører hertil, er meget tvivlsomt.

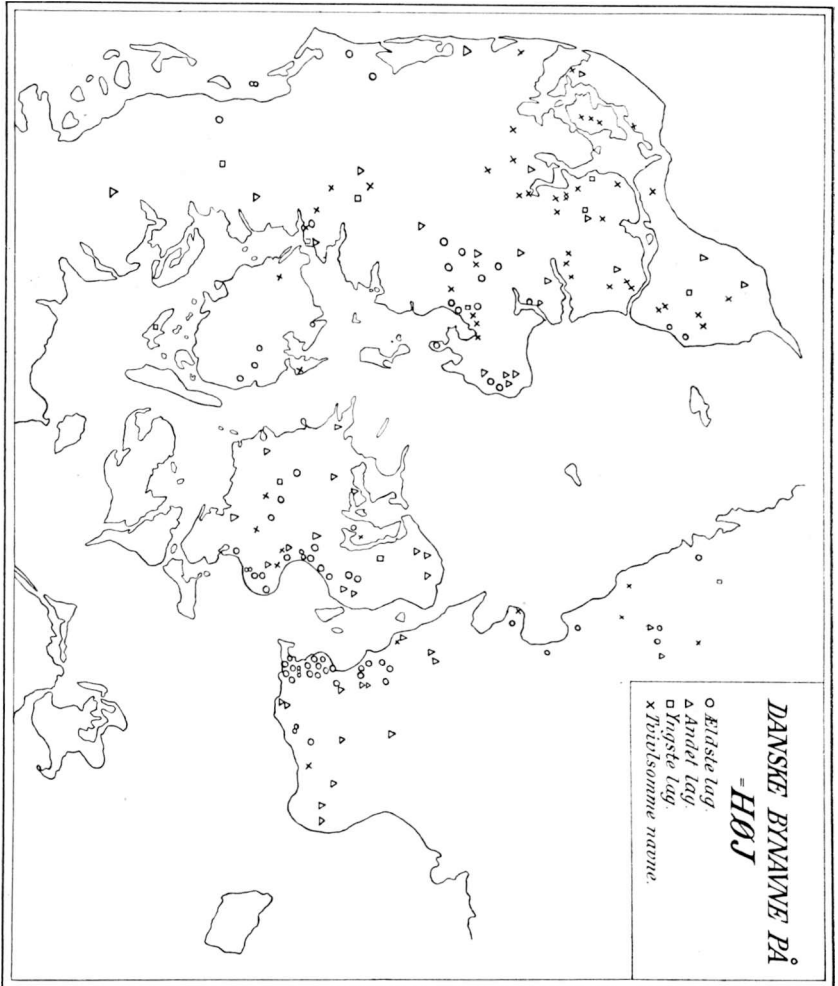
Vi får da væsentlig tre klasser af landsbynavne på *-høj*; den første har til forled et ord for naturforhold eller menneskevirken, enkelte gange et gudenavn, og den er åbenbart en god tid ældre end den historiske tids begyndelse. Den anden har til forled et personnavn eller enkelte gange gudenavnet *Tor* med *s* tilføjjet, og efter navnene at dømme har den sin rod i den ældste vikingetid, selv om den rimeligvis strækker sig til noget senere tider. Den tredje endelig har et mere tilfældigt præg; gennem den står de gamle bynavne på *-høj* i forbindelse med benævnelser på de høje, der lå og ligger ude på bymarkerne.

Hvis man vil kaste et blik på det kort, hvor jeg har forsøgt at inddеле disse navne i de tre klasser, vil det være klart, at den ældste har sit hovedtilhold omkring Øresunds brede del, særlig på den skånske, men også på den sjællandske side. Dærfra går udløbere mod nord op igennem Halland og mod vest over Midtsjælland, Nordfyn og Sydjylland, helt over til Vestjylland. Omkring Århus er der som en hel koloni med aflæggere spredt op ad østkysten. På Nordsjælland og Sydvestsjælland, Sydvestfyn, Nordjylland indenfor kysten og på Sydøerne findes ingen sikre eksempler på disse navne. Dette tyder stærkt på, at de egne, der har dem, må have haft et stærkt kulturfællesskab.

Mellem denne klasse og den anden er der nu åbenbart en forbindelse. Den slægtsfølelse og selvfølelse, som også runestenene bærer vidner om, giver sig udslag i opkaldelse af bygder efter den høvding, som ligger begravet dær. Men man benytter ikke denne navnegivning over hele landet, rækkerne af disse navne synes overalt at støtte sig til navne af den første række, blot at de breder sig en hel del mere. Store dele af Jylland, Sydvestfyn, Sydøerne og Nordøstskåne er stadig uberørte af denne opkaldelsesmåde — muligvis fordi de endnu i den ældre vikingetid lå hen som skove og heder.

Den yngste art af *-høj*-navne har dærimod også geografisk et ganske tilfældigt præg. For at kunne vurdere den, skulde man egentlig inddrage navnene på enkeltliggende høje i undersøgelsen, men dette lader sig ikke gøre, bl. a. af den grund, at vi grumme sjældent kender gamle former af disse navne.

Endelig viser kortet, at de tvivlsomme navne i det hele falder godt geografisk sammen med de ægte, en ting, som taler til fordel for at opfatte dem som virkelige navne på *-høj*.

EFTERSKRIFT

af H. V. CLAUSEN.

Dr. Marius Kristensen er i ovenstående afhandling væsentlig med sproglige våben gået løs på de gamle stednavne på endelsen høj, der tildrager sig opmærksomheden både ved det tilsyneladende uregelmæssige i deres forekomst indenfor det gamle Danmarks grænser og ved det ofte ugennemtrængelige i deres forleds oprindelse, hvad der tyder på, at ialfald endel af dem må være meget gamle. De findes topografisk set mange i tal og nær samlede på både den sjælandske og den skånske kyst af Øresund og i en tredje—fjerde gruppe talrige og concentrate-rede i egnen nord for Århus og om Kolindsunds udløb; deres øvrige udbredelse er mere spredt og i store dele af landet savnes de næsten helt, således i Østskåne, på de sydlige Øer, i det meste af Fyn og i Østjylland i kystegnene syd på fra Århus til Randsfjord, hvad der står i skarp modsætning til, at de træffes så samlede umiddelbart nord for Århus.

Ved studiet af disse navne på -høj som af alle andre stednavneformer kommer det imidlertid ikke blot an på sprogligt at opløse dem eller isoleret fæstne dem på kortet, men også på at se dem i forhold til andre stednavne, som omgiver dem eller som de danner samfund med. Jeg skal for nogle enkelte -højs vedkommende antyde, hvad man ved en sådan behandlingsmåde og ved at tage hensyn til historie og oldtidsliteratur mulig kan få ud.

Johs. Steenstrup har æren af at have grundlagt det topografiske studium af vore stednavne, bl. a. ved sin undersøgelse af -lev, der hører folkevandringstiden til. Men han er ikke bleven opmærksom på, hvor interessant udbredelsesmåden af -lev er, idet den sikkert fra Sjælland som midtpunkt har bredt sig til Nord- og Øst-Fyn, til Østjylland og Limfjordsegnene, til Skåne og højt op i Gøtalandene, ofte ledsaget af -løse. Man skulde tro på en erobrings- eller koloniseringseksansion fra Sjælland. Heller ikke har han set, at -lev allevegne ligger enten samlet i grupper eller ordnet i kæder, fra kyst eller større vand-

løb indad i landet. I Fyn findes således -lev væsentlig som een stor gruppe på Sletten vest for Odense fjord og en anden øst for Odense ud til Kertinge Nor og Nyborg fjord. Indenfor hver af disse grupper ligger ret centralt et *Nærå*, Niartharhøghæ, en helligdom for guden Njord. En af de største -lev-grupper i Jylland findes ved Gudenå i Hovlbjærg herred; den ledsages af et Njær, hvis form fra 1478 i forbindelse med en torp, der er udflyttet fra den, Nærraadz-torp, tydelig fortæller om en lignende helligdom. Også andre steder i Jylland findes absolut knyttet til -lev-bygder, vel ikke Njords høje, men Njords lunde, og går vi til Skåne og op i Sverige er det samme tilfældet, blot kan her -høj og -lund erstattes af -vi. Vi kan nu slutte, at -høj med dette gudnavn til forled er opstået samtidig med -lev-bebyggelsen.

En anden sammensætning med -høj, der er knyttet til bygderne med -lev (og -løse) som hovedendelse, er *Malle*; Maløghæ i Sjælland, Malugh i Himmerland; Malii (læs Malu) ved Varde, to Maløga i Vester Gøtland og et i Værmland; vel også Måle i Fyn.

Mal- i disse stednavne er altid — og nu sidst af Dr. Kristensen — tolket som sammensat med »mal«, sand, grus, mel. Det forekommer betænkeligt, da dette gamle ord så godt som aldrig bruges til at vedføjes andre endelser. Vi har aldrig Malnæs, Maløre, Malodde, Malvig, Malbjærg, Maltofte, hvad der dog kunde synes naturligt, hvor jorden var gruset eller sandet. Det eneste eksempel som anføres foruden Mal-høj er sognenavnet Malgesanda i Øster Gøtland, som imidlertid må komme af sønen Malgen lige ved kirken, hvor g synes at høre med til stammen. Og i Malgesanda kan da ikke både forled og efterled gå ud på det samme: grus og sand. Nej, her møder os det oldnordiske ord mál, der betyder ting, stævne. I sydgermansk genfindes bægge led af Malhøj nøjagtig i mallobergus i den saliske lov. Med den saliske lov er vi i folkevandringstiden, med stednavnene på -lev ligeså. Som Nærå har været gudevi i disse tider, har Måløv været tingsteder. Vi træffer altså igen -høj som stednavneendelse i visse tilfælde skrivende sig fra folkevandringstiden.

I Sjællands hjærte ligger øens gamle tingsted Ringsted. Hvad

om tinget er blevet flyttet hertil fra et andet nærliggende sted? En halv mil syd for Ringsted ligger *Skellerød*, hvis middelalderlige former imidlertid er Skelwerhøwe og Skylffuerøghe. Landsbyen ligger i sognet Sigersted, til hvilket Siklingsagnene er blevet fæstet. Men forledet her må jævnføres med svenske stednavne som Skälby, der er blevet tydede af Lällfler¹⁾, og danske som Skelby og Skelle. Den svenske forsker afleder forledet af det samme ord for højsæde, som vi har i Odins Hlidskjalf, der forekommer som i Norge (i Ullensvang i Hørdafylke). Her i Skellerød kan kongerne i Sigersted eller hvor nu Sælands Herskere har holdt til, have »siddet på høj«, som Saxo lader Balder og Høder »fra toppen af en høj give kundgørelser til det rådspørgende folk«. Herom og om andre lignende bemærkninger i fortidslitteraturen siger Axel Olrik i Danske Studier 1909: Pladsen på højene er den form, hvorunder kongen viser sig i sin fulde kongelige værdighed Højen ligger nær ved kongsgården [her Sigersted], kongen har der sin daglige plads på et højsæde; her søger de af folket ham, der vil kræve hans afgørelse eller hædre ham som hersker.

Det skånske *Arrie* tolker dr. Kristensen som »højene på den åbne, flade plads«. Hvad om en ikke-sprogmand havde lov til at minde om den århaugr, grøde-høj, som nævnes i Ketilhængs-saga og på hvilken svenskerne særlig juleaften ofrede for at få et frugtbart år.

EN NAVNETEORI.

Af C. KLITGAARD.

FLERE af de Personalhistorikere og Genealoger, jeg i Aarenes Løb er kommen i Forbindelse med, synes at have dannet sig en Teori om Navneopkaldelser, der næppe er holdbar; navnlig ikke for det 17. Aarhundredes Vedkommende. Man gaar ud

¹⁾ Ark. f. nord. filol. X, 166 ff.; jfr. Brate, Namn och Bygd, I, 102.